

УДК 351.713:339.13.025

Т.С. ВАСИЛЬЄВА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

Ключові слова: господарська діяльність, адміністративно-правовий режим, правовідносини

Перехід України до багатуокладної ринкової економіки обумовив бурхливий розвиток господарської діяльності. Розвиток світових інтеграційних процесів, ускладнення міжнародних господарських зв'язків потребують постійного вдосконалення її правової регламентації відповідно до міжнародних вимог і стандартів та з їх урахуванням. Тому триває постійний процес розвитку та вдосконалення значного нормативно-правового масиву, який є підґрунтям для здійснення і забезпечення взаємовідносин вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, що мають місце як на території України, так і за її межами. Але, на жаль, цей процес відбувається без належного наукового та організаційно-правового забезпечення, із значним запізненням.

Означені чинники зумовлюють необхідність комплексного підходу до розробки проблеми визначення структури правового режиму господарської діяльності, обґрунтуванню напрямків удосконалення останнього.

Необхідно визнати, що за останні роки опубліковано ряд наукових праць, присвячених у більшості випадків надзвичайним адміністративно-правовим режимам. Що ж стосується адміністративно-правового режиму господарської діяльності, то ці питання залишалися поза увагою вчених-адміністративістів.

Загальні питання визначення правового режиму були розкриті науковцями ще за радянських часів. Так, відомими є роботи С.С. Алексєєва, Д.М. Бахраха, В.Б. Ісакова, О.П. Коренева, Ю.М. Козлова, Н.І. Матузова,

А.В. Малька І.С. Розанова, Ю.А. Тихомирова тощо; сутність адміністративно-правового режиму надзвичайного стану в своїх роботах досліджували такі науковці: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, А.С. Васильєв, І.П. Голосніченко, О.В. Джафарова, В.В. Зуй, Т.О. Коломоець, А.Т. Комзюк, С.О. Кузніченко, В.М. Селіванова, О.Ф. Скакун, М.М. Тищенко. Загальнотеоретичні дослідження питань адміністративно-правового регулювання господарської діяльності представлені сучасними роботами: О.Ф. Андрійко, С.С. Вітвицького, М.В. Ковальнової, Т.М. Кравцової, І.Д. Пастуха, Н.О. Саніахметової та ін. Праці зазначених авторів можуть служити добрим науковим підґрунтям для подальших досліджень структури адміністративно-правового режиму господарської діяльності.

Наявність неузгоджених питань, недостатня розробленість окремих теоретичних положень, відсутність комплексного дослідження структури адміністративно-правового режиму господарської діяльності вказують на актуальність обраної теми, і є метою дослідження.

Вже давно наукові дослідження, що переслідували мету з'ясувати специфіку юридичного регулювання певної ділянки діяльності, особливо, коли ця діяльність має строго певний об'єкт, проводилися під кутом зору правового режиму цього об'єкту, виду діяльності.

Правовий режим можна визначити як порядок регулювання, який виражений в різноманітному комплексі правових засобів що характеризують особливе поєднання дозволів, що взаємодіють між собою, і заборон (а також позитивних зобов'язань) і створюють особливу спрямованість регулювання.

З цієї тези випливає, що правовий режим – це, по-перше, особлива спрямованість правового регулювання; по-друге, здійснюється з приводу конкретних об'єктів або сфер; по-третє, здійснюється за допомогою конкретних засобів, прийомів; по-четверте закріплює особливості правовідносин з приводу конкретних об'єктів (чи в конкретній сфері) через визначення певного об'єму суб'єк-

тивних прав і обов'язків суб'єктів цих правовідносин.

У рамках кожного правового режиму завжди беруть участь усі первинні елементи правової матерії: дозволи, позитивні зобов'язання і заборони. Причому в кожному режимі – і це багато в чому визначає його специфіку – один із таких елементів, як правило, виступає домінантою в регулюванні.

Слід особливо підкреслити, що питання про правові режими виникає, як правило, відносно не усіх ланок правового регулювання, а головним чином відносно суб'єктивних прав. Правда сама характеристика правових режимів нерідко дається стосовно певних об'єктів.

Таким чином, характер і об'єм суб'єктивних прав суб'єктів з приводу об'єктів права – це головна відмінна риса того або іншого правового режиму, що дозволяє їх відмежувати один від одного.

Виходячи з вищенаведеного, перейдемо до розгляду адміністративно-правового режиму господарської діяльності. На нашу думку, правовий режим господарської діяльності треба розглядати як родові поняття, оскільки різним видам господарської діяльності (за видовими ознаками) притаманний свій правовий режим, наприклад правовий режим підприємницької діяльності, зовнішньоекономічної тощо. А поняття «господарська діяльність» передбачає всі об'єкти суспільного виробництва, визначені законодавством.

Визначення структури і змісту адміністративно-правового режиму господарської діяльності неможливе без теоретико-правового аналізу сутності господарської діяльності, оскільки її специфіка безпосередньо позначається на специфіці відповідного режиму. Більше того, серед вчених і практиків існують неоднозначні погляди щодо сутності адміністративно-правових режимів господарської діяльності. Зазначена проблема постає складовою ширшої за змістом проблеми встановлення міри і ступеню державного впливу на економіку.

Сутність господарської діяльності, з одно-

го боку, всім зрозуміла, проте з іншого – визначається по-різному в чинних нормативно-правових актах, навчальних і наукових виданнях, що й зумовлює необхідність аналізу таких джерел. Так, відповідно до положень Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [1], господарська діяльність – це будь-яка діяльність особи, направлена на отримання доходу в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, у разі, коли безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2] під господарською діяльністю розуміє будь-яку діяльність, у тому числі, підприємницьку, пов'язану з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару.

Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [3] до господарської діяльності віднесена будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт.

Господарський кодекс України [4] визначає господарську діяльність як діяльність суб'єкта господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Як зазначають В.М. Гайворонський і В.П. Жушман [5, с.3], до цього слід додати, що господарювання означає здійснення економічно значущої діяльності, метою якої є здобуття господарської вигоди, тобто не тільки одержання прибутку, але й задоволення суспільних потреб. Така позиція відображена і у нормах Господарського кодексу (ч.ч.1, 2 ст.3), де відповідно до мети здійснення виділяють комерційну (підприємництво) і некомерційну господарську діяльність. Перша з них має на меті отримання прибутку, тоді як некомерційна

орієнтована, перш за все, на досягнення економічних і соціальних результатів.

До ознак господарської діяльності можна віднести такі:

- сфера здійснення – суспільне виробництво (господарська сфера);

- зміст – виробництво та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг відбувається не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб – споживачів в широкому розумінні (громадян як кінцевих споживачів, суб'єктів господарювання та різноманітних організацій, що використовують зазначені блага для задоволення своїх господарських чи інших потреб);

- передача зазначених благ іншим особам на платній основі, тобто їх функціонування у формі товару;

- спеціальний суб'єкт, який повинен зазвичай мати статус суб'єкта господарювання;

- поєднання приватних інтересів виробника (в одержанні прибутку чи інших вигод/переваг від господарської діяльності) та публічних інтересів (суспільства в особі широкого кола споживачів – в отриманні певних благ; держави – в отриманні прибутків та інших обов'язкових платежів від суб'єктів господарювання; територіальної громади – 1) в забезпеченні зайнятості членів громади шляхом їх залучення на засадах індивідуального підприємництва чи трудового найму суб'єктами господарювання до господарської діяльності; 2) у задоволенні потреб громади в певних продукції, роботах, послугах; 3) в участі суб'єктів господарювання у вирішенні завдань територіальної громади в благоустрої; 4) у сплаті місцевих податків та зборів тощо) [6, с. 8–13];

- систематичність ведення господарської діяльності.

Отже, беручи до уваги наведені вище ознаки, господарську діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму можна визначити як суспільно корисну діяльність суб'єктів господарювання щодо систематичного виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою реалізації їх за

плату (як товару).

Господарська діяльність в її юридичному розумінні представляє собою певні правовідносини. Характеристика юридичної сторони господарської діяльності лежить у площині аналізу господарських правовідносин. Останні, як відомо, складаються з об'єкту, юридичного змісту, юридичних фактів та суб'єктів. Господарські правовідносини є складними за своєю структурою. Згідно ст. 3 Господарського кодексу України [4], до них належать господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Саме організаційно-господарські відносини є проявом публічного та іншого владного інтересу у сфері господарювання. Вони полягають у заходах державного регулювання господарської діяльності, тобто виникають між нерівноправними суб'єктами, один із яких наділений владними повноваженнями щодо іншого.

Суб'єкти правовідносин – у сфері господарської діяльності, поділяються на уповноважених і зобов'язаних. Зобов'язаною стороною виступають суб'єкти господарювання. Ними є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна. Це юридичні особи публічного та приватного права – підприємницькі товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство або виробничі кооперативи) і непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян; установи) [7], фізичні особи-підприємці, зареєстровані в установленому законодавством порядку. Уповноваженими суб'єктами правовідносин виступають органи держави, які реалізують функціональну владу.

В економічній літературі виділяють три основні функції підприємництва як основного виду господарської діяльності: ресурсна,

організаторська, творча.

Першою зазначено ресурсну функцію. Для будь-якої господарської діяльності необхідні економічні ресурси – природні ресурси, устаткування, інструменти, транспорт, інші засоби, використовувані для виробництва товарів і послуг і доставки їх споживачеві, фінансові ресурси, людські трудові ресурси, а також підприємницька здатність. Підприємець, що бере на себе ініціативу новаторського, нетрадиційного поєднання чинників виробництва – землі, капіталу, праці, сприяє зростанню виробництва товарів і послуг, підвищенню ефективності економіки.

Зазначене реалізується за допомогою здійснення іншої функції підприємництва – організаторської. Підприємець використовує свої здібності, щоб забезпечити таке поєднання і комбінування чинників виробництва, яке щонайкраще приведе до досягнення мети – отримання високого прибутку.

Третя функція підприємництва – творча, пов'язана з новаторством. Розвивається інформаційна інфраструктура підприємництва, розширюється доступ до корисної інформації, зміцнюються патентно-ліцензійні служби, мережа банківських інформаційних даних, що накопичуються за допомогою електронно-обчислювальної техніки [8, с.54–55].

Об'єктом адміністративно-правового режиму у сфері господарювання виступає діяльність, спрямована на реалізацію всіх трьох функцій підприємництва, тобто господарська діяльність взагалі. Об'єктом адміністративно-правового режиму господарської діяльності виступає лише діяльність суб'єкта господарювання щодо поєднання та комбінування чинників виробництва, яке щонайкраще приведе до досягнення мети – отримання високого прибутку.

У ст.19 ГК визначає сфери господарської діяльності суб'єктів господарювання, які підпадають під державне регулювання:

1) збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю

бухгалтерського обліку та звітності;

2) фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;

3) цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;

4) монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;

5) земельних відносин – за використанням і охороною земель;

6) водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;

7) виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;

8) споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;

9) зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Виділені сфери у загальному вигляді характеризують основні напрями здійснення державного регулювання у сфері господарювання. Проте вони не розкривають зв'язку зазначених напрямів контролю та окремих господарських операцій із функціями такої діяльності, а отже позбавляють можливості визначити місце групи підконтрольних відносин у господарській діяльності та впливу відповідного виду контролю у забезпеченні стабільності та законності господарських правовідносин.

Однак, ст.4 ГК закріплює перелік груп відносин, які виходять за предмет регулювання нормами Кодексу. Серед них зазначені:

1) земельні, гірничі, лісові та водні відносини, відносини щодо використання й охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферного повітря;

2) трудові відносини;

3) фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів;

4) адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділений господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання.

Огляд чинного законодавства дозволяє виділити підвиди адміністративно-правового режиму у сфері господарювання:

1. Правовий режим використання ресурсів (матеріальних, природних, трудових, фінансових).

2. Правовий режим організації ведення господарської діяльності (сплата податків та обов'язкових платежів, захист економічної конкуренції, захист прав споживачів тощо).

3. Правовий режим дотримання спеціальних умов здійснення окремих видів господарської діяльності (ліцензійно-дозвільні умови).

4. Правовий режим здійснення окремих операцій.

Предметом першого з виділених різновидів режимів виступає не сама господарська діяльність, а порядок і умови (правові обмеження) використання зазначених ресурсів. Йому притаманна специфічна мета, яка обумовлюється інтересами держави і суспільства щодо використання певних ресурсів.

Існування правового режиму господарської діяльності обумовлюється здійсненням специфічних видів господарської діяльності, проведення яких вимагає отримання дозвільних документів (ліцензії, свідоцтва, патенту, іншого документу дозвільного характеру),

покладенням на суб'єктів господарювання додаткових обов'язків (наприклад, ліцензійні умови), наявністю розгалуженої системи державних органів, що видають такі дозволи, затверджують умови здійснення таких видів діяльності, здійснюють контроль за їх дотриманням.

Правовий режим здійснення окремих господарських операцій відрізняється від правового режиму організації господарювання тим, що такий здійснюється лише стосовно проведення окремих операцій чи використання певних речовин та матеріалів, не враховуючи їх відношення до підприємницької чи непідприємницької господарської діяльності. Наприклад, переміщення товарів і транспортних засобів через державний кордон України, забезпечення безпеки дорожнього руху. Відтак він має однакове відношення як до суб'єктів господарювання, так і до інших громадян.

Правовий режим здійснення господарської діяльності спрямований на забезпечення дотримання норм законодавства, яке дозволяє підприємцю на власний ризик самостійно поєднувати та комбінувати фактори виробництва з метою отримання найкращого для нього результату (отримання найбільш високого прибутку). Такий вид правового режиму і є безумовно адміністративно-правовим режимом господарської діяльності, або його ще можна назвати адміністративно-правовим режимом організації господарювання. Він виступає одним із елементів організаційно-господарських відносин, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Викладене свідчить про те, що адміністративно-правовий режим господарської діяльності є складним і багатогранним явищем, який можна розглядати у широкому чи вузькому аспектах як стосовно об'єкта, так і сутності, а тому потребує більш глибокого вивчення як за окремими напрямками, так і формами здійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» : від 28.12.1994 р., № 334/94-ВР // ВВР України. – 1997. – № 27. – Ст. 181.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : від 16.04.1991 р., № 959-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
3. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» : від 1.06.2000 р., № 1775-ІІІ // ВВР України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
4. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436-ІV // ВВР України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
5. Господарське право України : підруч. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Х. : Право, 2005. – 382 с.
6. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 624 с.
7. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р., № 435-І // ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
8. Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) : учебник / С. Э. Жилинский. – М. : Норма, 2004. – 928 с.

Васильєва Т. С. Господарська діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму / Т. С. Васильєва // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 169–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vtcapr.pdf>

З'ясовано сутність, ознаки та напрямки господарської діяльності як об'єкта адміністративно-правового режиму.

Васильєва Т.С. Хозяйственная деятельность как объект административно-правового режима

Исследованы сущность, признаки и направления хозяйственной деятельности как объекта административно правового режима.

Vasileva T.S. Economic Activity as Object Administratively Legal Mode

The essence, signs and economic activities directions as object of administratively legal regime are investigated.